

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 7

Συμπληρωματικά σχόλια

1. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΡΑΣΗΣ: «Φύσει μὲν... τήν πόλιν]» = Είναι φυσική λοιπόν η τάση του ανθρώπου να συνυπάρχει μαζί με άλλους σε μια τέτοια κοινωνία

Σε προηγούμενες ενότητες ο Αριστοτέλης εξήγησε τους λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι επιθυμούν να συνυπάρχουν μαζί με άλλους ανθρώπους σε μια τέτοια κοινωνία, όπως είναι η πόλη. Απέδειξε λοιπόν ότι η πόλη-κράτος είναι ολοκληρωμένη, τέλεια μορφή κοινωνίας, που έχει ως στόχο την καλή ζωή και την αυτάρκεια, χάρη στην οποία κατακτάται η ευδαιμονία. Άποψή του, ωστόσο, είναι ότι η κοινωνία των ανθρώπων υφίσταται όχι μόνο **λόγω της χρησιμότητάς της**, αλλά και **λόγω της έμφυτης επιθυμίας** των ανθρώπων να συνυπάρχουν με άλλους ανθρώπους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στα «Πολιτικά» του (*Πολιτικά* 1278 b 21): «φίλοι κοινωνοῦσι καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοηθείας οὐκ ἔλαττον ὀρέγονται τοῦ συζῆν»· δηλαδή, ακόμα κι αν δεν χρειάζονται ο ένας τη βοήθεια του άλλου, δεν μειώνεται καθόλου η επιθυμία τους να συμβιώνουν με άλλους ανθρώπους.

2. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΡΑΣΗΣ: «Ὁ δὲ πρῶτος συστήσας» = Κι εκείνος όμως που πρώτος τη συγκρότησε

Με τη φράση «εκείνος που πρώτος συγκρότησε την πόλη» ο Αριστοτέλης εννοεί ότι για την σύσταση της πόλης είναι απαραίτητη η **σύμπραξη του ανθρώπου**. Η ερμηνεία αυτή **δεν αναιρεί** την αριστοτελική θέση ότι η πόλη υπάρχει εκ **φύσεως**. Είναι προφανές ότι η φύση έδωσε στον άνθρωπο την τάση να συμβιώνει με άλλους ανθρώπους και να οργανώνει κοινωνίες, όμως ο άνθρωπος ήταν αυτός

που πρώτος έκανε πραγματικότητα αυτή την τάση. Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι η πρόταση συμπληρώνει τις απόψεις του φιλοσόφου για τη φυσική προέλευση της πόλης. Η οργάνωση, η συγκρότηση της πόλης δεν έγινε λοιπόν αυτόματα, αλλά προαπαιτούσε την ενέργεια ανθρώπου ευεργέτου, προικισμένου με λόγο (ενδιάθετο και έναρθρο). Είναι λοιπόν κατανοητό ότι για την συγκρότηση της πόλης είναι απαραίτητη η **συνεργασία της φύσης και της τέχνης των ανθρώπων**.

3. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΡΑΣΗΣ: «Ὡσπερ γάρ ... πάντων» = Γιατί όπως ο άνθρωπος ... το χειρότερο από όλα

Η λέξη «γιατί» με την οποία εισάγεται η περίοδος αυτή αιτιολογεί την προηγούμενη φράση, ότι εκείνος που πρώτος συγκρότησε την πόλη, υπήρξε ένας από τους πιο μεγάλους ευεργέτες του ανθρώπου. Το νόημα λοιπόν που θέλει να μεταδώσει ο Αριστοτέλης είναι ότι αυτός που πρώτος συγκρότησε την πόλη υπήρξε μεγάλος ευεργέτης, επειδή θέσπισε νόμους και επέβαλε τη δικαιοσύνη απομακρύνοντας τις βλαβερές συνέπειες της αδικίας, που προκύπτει από την κακή χρήση των εφοδίων (λόγος ενδιάθετος και έναρθρος και τα πάθη ως βιολογικές ιδιότητες) που δόθηκαν στον άνθρωπο από τη φύση.

Πιο αναλυτικά, ο φιλόσοφος θεωρεί ότι, όταν ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τη λογική («φτάνει στην τελειότητά του») και ζει σύμφωνα με τους νόμους και τη δικαιοσύνη, είναι το ανώτερο από όλα τα όντα. Ο νόμος και η δικαιοσύνη τον βοηθούν να τηρεί το μέτρο και τη σωστή στάση απέναντι στα πάθη, και συνεπώς εξασφαλίζουν την τάξη, την αλληλεγγύη και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των μελών της κοινωνίας. Επομένως, η **τήρηση των νόμων και η εφαρμογή της δικαιοσύνης** αποτελούν, για τον Αριστοτέλη, τον **αναγκαίο περιορισμό** για να τελειωθεί ο άνθρωπος, να ολοκληρώσει τον φυσικό του προορισμό. Η ορθότητα αυτού του περιορισμού

αποδεικνύεται παρακάτω με την εξέταση των βλαβερών συνεπειών της αδικίας, που προκύπτουν αν ο άνθρωπος δεν χρησιμοποιήσει σωστά, υπηρετώντας δηλαδή τη φρόνηση και την αρετή, τα όπλα που του χάρισε η φύση. Τα επιχειρήματά του θα τα αναπτύξει με τη μέθοδο «**ἐκ τοῦ ἀντιθέτου**»: θα μιλήσει δηλαδή πρώτα για τις επιπτώσεις της αδικίας, για να καταλήξει στο ζητούμενο, στη μεγάλη δηλαδή σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση της πολιτικής κοινωνίας.

4. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΡΑΣΗΣ: «Χαλεπωτάτη ... ὄπλα» = Δεν υπάρχει πιο ανυπόφορο ... διαθέτει όπλα

Με τη λέξη «**ὄπλα**» αναφέρεται ο Αριστοτέλης στις ικανότητες με τις οποίες εφοδίασε η φύση τον άνθρωπο. Αυτά τα όπλα είναι **τα φυσικά του πάθη και ο λόγος (νους) και η γλώσσα**. Αν ο άνθρωπος τα χρησιμοποιήσει για να διαπράττει αδικίες, αυτό γίνεται ανυπόφορο, αφού αυτά του δόθηκαν για να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή. Παράλληλα όμως γίνεται και ολέθριο, γιατί όπως γράφει ο Αριστοτέλης στα «*Ηθικά Νικομάχεια*», ένας κακός άνθρωπος μπορεί να κάνει απείρως περισσότερα κακά από ένα θηρίο (*Ηθικά Νικομάχεια* 1150 a: «*μυριοπλάσια γὰρ ἂν κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς θηρίου*»). Την ίδια θέση διατυπώνει και ο Πλάτωνας στους «*Νόμους*» του λέγοντας ότι ο άνθρωπος γίνεται το πιο άγριο από όλα τα ζώα της πλάσης, αν δεν πάρει σωστή αγωγή (*Νόμοι* 766 a 1: «*ἄνθρωπος δέ, ὡς φαμεν, ἡμερον, ὅμως μὴν παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὸν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς, θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἰκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφὲν ἀγριώτατον, ὅπόσα φύει γῆ*»).

5. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΡΑΣΗΣ: «ὁ δὲ ... μάλιστα» = Ο άνθρωπος ... για αντίθετους σκοπούς

Η φύση εφοδίασε τον άνθρωπο με όπλα. Αυτά είναι τα **φυσικά του πάθη, ο λόγος, η γλώσσα**, τα οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει είτε με στόχο να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή είτε παρακάμπτοντας την φρόνηση και την αρετή με στόχο να διαπράξει κακές ή άδικες πράξεις. Ας διευκρινιστεί εδώ ότι η **φρόνηση είναι η σωστή σκέψη στη λήψη αποφάσεων, η οποία οδηγεί στην πραγμάτωση της αρετής**. Συνεπώς, ο φυσικός προορισμός του ανθρώπου δεν είναι αποτέλεσμα μιας αυτόματης αναγκαστικής διαδικασίας, αλλά **εξαρτάται από την προαίρεση και τις ενέργειες του ανθρώπου που τον οδηγούν στους προσωπικούς του στόχους**.

6. ΟΙ ΒΛΑΒΕΡΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΔΙΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΔΙΚΟΥ Η ΔΙΧΩΣ ΑΡΕΤΗ ΑΝΘΡΩΠΟΥ: «Διό ἀνοσιώτατον ... χείριστον» = Δεν υπάρχει ... απολαύσεις του φαγητού

Ο Αριστοτέλης δίνει με σαφήνεια και έμφαση τις βλαβερές επιπτώσεις της αδικίας. Έτσι με μια **σειρά αρνητικών προσδιορισμών** χαρακτηρίζει την αδικία ως «το πιο ανυπόφορο και πιο ολέθριο πράγμα», ενώ **τον άνθρωπο που δεν διαθέτει αρετή, δηλαδή τον άδικο, ως:**

- α) **«το πιο ανόσιο ον»** στις σχέσεις του με το θείο. Με το επίθετο «ανόσιος» ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει τον άνθρωπο που δεν ζει σύμφωνα με τη λογική, αλλά κυριαρχείται από τα πάθη και τις επιθυμίες. Ξεφεύγει από τα όρια του μέτρου, επιδίδεται σε ακολασίες και δεν έχει κανέναν ηθικό φραγμό,
- β) **«το πιο άγριο»** στις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους,

γ) «το χειρότερο από όλα τα όντα» στις ερωτικές απολαύσεις και στις απολαύσεις του φαγητού.

7. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ: «Η δέ δικαιοσύνη ... κρίσις» = Η δικαιοσύνη είναι ... στην πολιτική κοινωνία

Η ενότητα κλείνει με την αναφορά του Αριστοτέλη στη μεγάλη σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας. Αποτελεί κατά τη γνώμη του, συστατικό στοιχείο της πόλης, επειδή είναι σε θέση να εξασφαλίσει την τάξη και την οργάνωση μέσα στην πολιτική κοινωνία. Έτσι, λοιπόν, η δικαιοσύνη νοείται ως:

α) **αρετή**: είναι η ιδιότητα του ανθρώπου να πράττει με γνώμονα τους γραπτούς νόμους της πολιτείας και δείχνοντας τον απαιτούμενο σεβασμό στους άγραφους νόμους,

β) **θεσμός της πολιτείας**: είναι το σύνολο των κανόνων που εξασφαλίζουν την τάξη και την αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη,

γ) **κοινωνική αρετή**: η ιδιότητα του ατόμου να ζει σύμφωνα με την κοινωνική ηθική της πόλης. Η ύπαρξη της δικαιοσύνης αποτελεί την προϋπόθεση για την ύπαρξη και όλων των άλλων αρετών.

Η δικαιοσύνη ως θεσμός της πολιτείας και ως κοινωνική αρετή έχει σαφή **πολιτική διάσταση**, αφού αυτός που την ασκεί δεν την επιδιώκει μόνο για τον εαυτό του, αλλά για το σύνολο της κοινωνίας. Στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης συσχετίζοντας

την δικαιοσύνη με την πολιτική κοινωνία, καταξιώνει το πνεύμα του αλτρουισμού και της κοινωνικής αλληλεγγύης, αλλά και θεσμικά κατοχυρώνει την τήρηση και την απόδοση του Δικαίου, ως θεμέλιο συνοχής της πολιτικής κοινωνίας.